

קין, הבל, שת – וממשיכיהם ההיסטוריים

בשורות הבאות רוצה אני ללכת בעקבות תלמידי הרמב"ם שלימדו אותנו שבניו של אדם, קין, הבל ושת, מייצגים השקפות חיים שונות. שמותם אכן, סמליים. על משמעות השם 'קין' אנו קוראים בפרשה (בראשית ד, א): "וַתֹּאמֶר [חַוָּה] קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה'". אולם, בשם זה מהדהדת אסוציאציה נוספת. על אחד מגיבורי הפלשתים שהוכו על ידי דוד ואבישי נאמר: "וּמִשְׁקַל קִינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקָל נְחֹשֶׁת..." (שמואל ב כא טו-טז). ה'קין' הוא לפי רד"ק, "עץ החנית", לפי אחרים דווקא הלהב. על כל פנים חנית יש כאן. משמעות השם 'הבל' ברורה מאליה: "אֲמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי... אֲנִסְכָּה בְּשִׁמְחָה וְרָאָה בְּטוֹב - וְהָיָה גַם הוּא הֶבֶל" (קהלת ב, א). הדמות השלישית היא שת, עליו צריך להיות מושתת עולם חדש.

כשם שסופו מעיד עליו, קין מייצג את החנית ואת האלימות. הבל - את האדם הרוצה לשבת בשלווה תחת גפנו ותחת תאנתו. קין שנא את הבל וארב לו. למה? המדרש מעלה תסריטים שונים: רומנטיים, כלכליים, דתיים. אולי אפילו צדק קין בכעסו. התורה עצמה אינה מסבירה את הסיבה. ואולי יש בכך רמז, שבעקבות הרצח, הסיבות חדלות להיות רלבנטיות. רצח הוא רצח.

אפשר שנרמז במקרא משהו שונה. קנאה וכעס קיננו בלבו של קין. על שום מה? "וַיִּשָּׁע ה' אֶל הֶבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ. וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה" (בראשית ד, ד-ה). הקב"ה ברך את הבל, ובעקבות כך הוא חטא "חטאים נוראים": עסקיו הצליחו, ובמשך הדורות הוא בנה ציביליזציות ותרבויות ליברליות, מתקדמות, שבעות: אתונה לפני הכיבוש, בגדאד לפני פלישת המונגולים, גרמניה של ויימר. רגיל היה הבל לכתוב על חולצותיו: "עשה אהבה ולא מלחמה". ברם אוזניו של קין אטומות היו. ותרבות הבל חלשה הייתה בהתמודדות עם תרבות קין: "וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיִּקֶּם קַיִן אֶל הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ" (בראשית ד, ח).

* * *

הרמב"ם לימד אותנו ששת היה שונה. רק עליו נאמר: "וַיִּוָּלֶד בְּדָמוֹתוֹ פְּצִלְמוֹ" (בראשית ה, ג), רק הוא זכה בצלם א-להים, שאיננו מתנה מלידה, אלא תכלית שהאדם חייב להשיג בעמלו המוסרי והדתי. צלם א-להים פירושו לחפש את המשמעות שמעבר להבל, להיות קשוב לרעב הזולת. אך האם יכול שת לחיות במחיצתו של קין? כיצד עליו להתגונן מרוצח הבל?

חלק מצאצאי שת חושבים שכאשר אדם מרים חרב נגד קין, הוא עצמו הופך לקין. ב'גטו' של יהושע סובול, הצגה שהוצגה במקומות שונים בעולם ואף בגרמניה עצמה, אומר קיטל, הקצין הנאצי, לווייסקופ, מנהל המפעל בגטו: "המזיגה הכואבת, אבל המפרה כל כך בין

הנפש הגרמנית לנשמה היהודית עוד תחולל גדולות". ואכן, הגדולות התחוללו! בעקבות הידיעות על פלוגות הלילה שקמו בהשראתו של אורד וינגייט, מלמד אותנו ד"ר פול הנאצי, ש"היהודים הציונים בארץ-ישראל... התוקפנות... אינה זרה להם... האם זה יצר-המוות, שסוף-סוף הצלחנו להערות מתוך נפשנו לתוך הנפש היהודית?". וכך אומר גם קרוק הבנדיסט, מנהל-הספרייה בגטו, לראש-הגטו, גנס, "הפטריוט והנאציזם הליסטי היהודי האמיתי":

קרוק: חבל שד"ר פול איננו כאן. הם הצליחו יותר מכפי שהם מתארים לעצמם.

גנס: מה?! מה הדיבורים האלה?

קרוק: לאומנות מעוררת לאומנות.

גנס: מה אתה מנסה לרמוז בזה: שאני מושפע מהגרמנים?!

קרוק: תבין איך שתרצה.

לא קשה להבין. נאמר כאן, שאם אתה מתגונן בחרבך מקין, גם אתה קין, או אם לדייק: יונדא-נאצי. כל אדם תם וישר יתקומם וודאי נגד טעון זה. נניח שאני מצווה לוותר על חיי למען מוסריות מושלמת ואידיאלית זאת. האמנם מותר לי לוותר על חיי האחר? האמנם מותר לעמוד על דם רעי, משפחתי, חברי, עמי?

אכן, הדילמות קשות. אנו יכולים לתאר לעצמנו את ההיסוסים של אנשי בגדאד בפני סכנת המונגולים "הברבריים" ב-1258, ושוב ב-1400. אני מנסה לתאר לי זאת לאור תגובות האירופאים, בניו הרוחניים של הבל, כאשר ארצות שמעבר לתעלה ולים, מנסים להתמודד עם הברברים השולטים בבגדאד היום. היסוסיו של שית קשים עוד יותר, בהיותו מודע לכך שפעולותיו נעשות בזירה של קרקס טלביזיוני, במגרש לא ביתי, במדיום עליו שולטים בניו של הבל. ואגב, גם לקין יש מצלמות טלביזיה מוצלחות. יובל "אָבִי כָּל תִּפְשׁ כְּנֹר וְעֹגֵב", מורו של ווגנר, היה מצאצאי קין (בראשית ד, כא). וכמוהו הייתה גם לני ריפנשטאל, הבמאית המוכשרת של הנאצים. ובינתיים, בן אחר, מבני בניו של קין, "תֹּבֵל קִין לְטֹשׁ כָּל חֵרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבְרָזָל" (בראשית ד, כב) עוסק בנשק אטומי, כימי ובקטריוולוגי.

אמנם כן, בתוך כל סיפור מלחמה יש תת סיפור לא אסתטי. סיסרא הבורח מעורר רחמנות. קל וחומר אם סיסרא אשר בחרושת הגויים, המבטאת בחלון חדרה את כאב האמהות: "בָּעֵד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וַתִּיָּבֵב אֵם סִיסְרָא... מְדוּעַ בִּשְׁשׁ רָכְבוֹ לְבֹא מְדוּעַ אֲחֵרוֹ פָּעַמִּי מִרְכָּבוֹתָיו" (שופטים ה, כח). תמונה מרגשת, אידיאלית לצילום טלביזיוני. כל אב ואם יזדהו עם כאב זה. ממוסקבה ועד הוטיקן יישמעו אנחות האמפתיה. כמה צמאת דם היא דבורה הנביאה, הדוחפת למלחמה. קנאותה משכיחה ממנה את הסולידריות הנשית! אך בשירת דבורה יש שני פסוקים נוספים. "חֲכָמוֹת שְׂרוּתֶיהָ תַּעֲנִינָהּ", שרותיה, שגם בעליהן במלחמה, מנסות להשקיט אותה, "אֵף הִיא תִּשָּׁיב אֶמְרֶיהָ לָהּ" ומנסה לנחם את עצמה. הם וודאי מאחרים, כי הם עוסקים בחלוקת השלל: "הָלֹא יִמָּצְאוּ יַחֲלָקוּ שְׁלָל רַחֵם רַחֲמֶיךָ לְרֹאשׁ

גִּבְר". סיסרא ושריו מאחרים כי לא גמרו לחלק את הנשים שנפלו שלל... כך מתנחמת האם הדוויה בחלון ביתה.

אינני בטוח איך ייראה הדבר בעיני הצופים בטלביזיות העולם, אך למדנו: "וַחֲרַב אֵין בְּיַד דָּוִד. וַיִּרְץ דָּוִד וַיַּעֲמֵד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקָּח אֶת חַרְבּוֹ וַיִּשְׁלַף מִתַּעֲרָה וַיַּמְתֵּהוּ (שמואל א, יז נ-נא). אם אמנם מסרבים הם להירצח כהבל, חייבים הם לשלוף את חרבו של הפלשתי. למה קין רוצח? הסיבה בעצם לא חשובה. רצח הוא רצח. אך פעמים רבות שומעים אנו שרצח הוא רצח הוא רצח, כלומר כאשר שֵׁת משתמש בחרבו של קין גם הוא רוצח. הוא וודאי, לא הומניטרי דיו, לא רגיש לקדושת חיי אדם. אמנם כן, אדם הראשון, וודאי הקב"ה, עצובים על בנם קין. ולמרות זאת, אנו בני שת העצובים, משוכנעים שדמו של הקורבן אדום יותר מדמו של הרוצח. רצח הוא רצח, וודאי. רצח הוא רצח הוא רצח? לא ולא.